

А.В.Блануца (Київ), Д.П.Ващук (Київ)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЛИТОВСЬКА МЕТРИКА Й ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ ЯК ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА БАЗА ДЛЯ СЛАВІСТИКИ Й БАЛТИСТИКИ»

23–25 листопада 2006 р. «Будинок Юргіса Балтрушайтиса» (Москва) – культурний центр Посольства Литовської Республіки в Російській Федерації – гостинно приймав учасників (із Росії, України, Білорусі, Литви, Польщі та Австрії) Міжнародної наукової конференції «Литовська метрика й Литовський статут як джерелознавча база для славістики й балтистики». Дана конференція стала добрим зразком продовження традиції з організації й проведення наукових форумів при Посольстві Литовської Республіки у Російській Федерації*. Шоста із серії міждисциплінарних історико-філологічних конференцій, вона традиційно проходила на високому фаховому та організаційному рівні завдяки її незмінним ініціаторам та організаторам – аташе з культури Литовського посольства *Ю.Будрайтісу*, *Є.Назаровій* (Інститут загальної історії РАН) та *М.Зав'яловій* (Інститут слов'янознавства РАН). Слов'яно-балтійські доповіді цього разу були присвячені пам'яті члена-кореспондента НАН України, кавалера ордена Великого князя Гедиміна III ступеня Анатолія Павловича Непокупного – відомого балтиста, спеціаліста з діалектології, етимології, історії балтійських мов і балтослов'янських відносин, одного з найбільш активних учасників та організаторів попередніх наукових форумів.

Протягом трьох робочих днів конференції було виголошено 24 доповіді. Поділу на секції не було, тож усі учасники мали нагоду взяти участь в обговореннях і дискусіях по кожній темі виступу, що сприяло конструктивній роботі під час усіх засідань.

Кожна з доповідей викликала чималий інтерес у дослідників, фахівців з історії ВКЛ, Литовської метрики, литовських статутів і їхньої мовної специфіки. Перші доповіді було присвячено загальнотеоретичним проблемам вивчення унікального історичного джерела – Метрики ВКЛ. Зокрема *А.Дубоніс* (Вільнюс) у своєму виступі «Дослідження та видання Литовської метрики – науковий виклик епохи литовським історикам чи науковий тягар?» торкнувся проблеми дослідницької й видавничої діяльності вітчизняних учених. Так, у 2001 р. вченою радою Інституту історії Литви було затверджено новий етап програми «Литовська метрика» до 2010 р., реалізація якої узгоджується з групою по вивченню литовських статутів і Литовської метрики Вільнюського університету на чолі з проф. Іреною Валіконіте. Дана програма також пов'язана діловим співробітництвом із центром по виданню та вивченню Литовської метрики в Інституті історії НАН Білорусі (*А.Дзярнович* і *О.Груша*). Проте існує і чимало проблем по реалізації планів литовських учених – велике наукове навантаження, недостатнє фінансування, брак фахівців із лінгвістики та медієвістики.

І.Валіконіте (Вільнюс) у своїй доповіді «Проблеми публікацій Першого Литовського статуту в другій половині XIX – на початку XXI ст.» висвітлила історіографію й історію публікацій ПЛС протягом майже 200 років. Ця тема привертала увагу вчених із Польщі, Литви, Білорусі, США, України, де і були здійснені його видання на різному фаховому рівні. Нині сучасні дослідники Першого Литовського статуту можуть користуватися 12 публікаціями різних списків цього важливого джерела з історії ВКЛ, деякі з яких супроводжуються перекладами на сучасні мови. Однак усе ще залишається нерезалізованою важливе та актуальне завдання – написати ґрунтовні наукові коментарі до статей ПЛС, а також підготувати термінологічний словник до нього.

Виступ *Г.Голенченка* (Мінськ) – «Амплітуда Метрики» було присвячено з'ясуванню теоретичних проблем її дослідження: 1) як джерела; 2) як «безвозвратного» політичного трофею Російської імперії; 3) можливості її видати за життя одного покоління. За аргументацією вченого здійснити видання Метрики ВКЛ можна протягом 25–30 років за допомогою нових інформаційних технологій.

У доповіді *А.Дзярновича* (Мінськ) «Метрика Великого князівства Литовського в контексті традицій канцелярського діловодства Центральної і Східної Європи: феномен чи закономірність?» було здійснено порівняльний аналіз діловодства канцелярії ВКЛ із подібними інституціями Пруссії, Лівонії й Польщі. Зокрема відмінність канцелярії та Метрики Великого князівства Литовського від аналогічних установ в останній проявилася у стійкій традиції створення картулярій (зібрань грамот), в мовній специфіці, а також у тому, що вона була у ВКЛ значною мірою атрибутом державності. Відповіді на те, чи були ці специфічні риси закономірністю, автор пропонує шукати у самій політичній природі Великого князівства Литовського як поліетнічної й поліконфесійної держави.

У виступі *Г.Виноградова* (Дніпропетровськ) «Еволюція середньовічних соціально-політичних постулатів у процесі історичних трансформацій у Великому князівстві Литовському першої полови-

Протягом 1998–2004 рр. за сприяння Посольства Литовської Республіки у Російській Федерації було проведено 5 міжнародних міждисциплінарних історико-філологічних форумів: конференція, присвячена ювілею виходу першої литовської друкованої книги «Мартинас Мажвідас і духовна культура Великого князівства Литовського XVI ст.» (1998 р.); форуми «Балти в давнину й середньовіччя: мови, історія, культура (пам'яті литовського дослідника Егідіуса Ваньоніса)» (2000 р.); «Етнокультурні та етномовні контакти на території Великого князівства Литовського» (2002 р.); конференція, присвячена 750-річчю коронації Міндаугаса «Литва епохи Міндаугаса та її сусіди: історичні й культурні зв'язки та паралелі» (2003 р.); конференція, присвячена 100-річчю скасування заборони литовського друку «Історичний шлях литовської писемності» (2004 р.).

ни XVI ст. (за текстами литовських статутів)», побудованому за допомогою нетрадиційних методів історичних досліджень, було наголошено на тому, що Литва була зацікавлена в штучній «консервації» деяких з цих постулатів, оскільки вони давали у багатьох випадках більше політичних, культурних, соціальних та інших перспектив.

В.Атаманенко (Острого) присвятив свою доповідь статистичному методу в дослідженні Метрики ВКЛ («Литовська метрика як джерело вивчення генезису та еволюції статистичної документації»). Автор вважає, що відсутність для більшості земель, що входили у XV – першій половині XVI ст. до складу ВКЛ, інших документальних джерел, крім Литовської метрики, змушує на прикладі останньої досліджувати генезис і еволюцію різних її видів.

Документи з книг Метрики ВКЛ на предмет їх придатності для вивчення деяких литовських літописів розглянула *К.Кириченко* (Київ) («Книги Литовської метрики як джерело для дослідження легендарної частини літописів ВКЛ»).

О.Груша (Мінськ) своєю доповіддю продовжив дискусію істориків та лінгвістів про статус «руської» мови у ВКЛ, що розгорнулася на сторінках білоруського часопису «Метрикіана» («Про приналежність і статус мови Метрики Великого князівства Литовського в XVI ст.: погляд історика (продовжуючи дискусію)»). Автор проаналізував зв'язок мови й письма останньої стосовно до різних сфер їх вживання, а також розглянув питання, пов'язані з персональним складом канцелярії ВКЛ.

Виступ *А.Блануци* (Київ) «Соціально-економічне становище волинської шляхти за матеріалами перепису війська ВКЛ 1528 р.» стосувався відповідних сюжетів з історії українських земель у складі Великого князівства Литовського. Автор, проаналізувавши «Перепис війська ВКЛ 1528 р.» (волинський фрагмент), встановив, що найвагоміші економічні позиції на Волині у першій третині XVI ст. посідали князі, за ними йшли пани, нижчу ж сходинку в соціальній структурі регіону займали представники нетитулованої шляхти – зем'яни.

Д.Ващук (Київ) у своїй доповіді «Правове регулювання економічних відносин на Волині в другій половині XV – першій третині XVI ст. (за матеріалами Литовської метрики)» аргументовано довів, що воно у період до видання ПЛС здійснювалося в першу чергу за нормами уставних земських грамот чи обласних привілеїв. Автор наголосив на їх важливості у внутріполітичному житті Волинської землі в другій половині XV – першій третині XVI ст.

Л.Жеребцова (Дніпропетровськ) розповіла про особливості митної системи на українських землях у складі ВКЛ («Відображення функціонування митної системи Великого князівства Литовського в документах Литовської метрики»). Дослідниця підкреслила, що до Люблінської унії 1569 р. вона у ВКЛ залишалася неупорядкованою, архаїчною. Мита не виступали самостійним об'єктом юридичних відносин, а право їх збору великі князі литовські жалували чи підтверджували локаційними привілеями та листами в контексті інших прав і вольностей.

І.Ларене (Вільнюс) у своєму виступі «Фрагмент архіву Ризького архієпископства в Литовській метриці: дослідження однієї книги (публічних справ № 525)» розглянула й проаналізувала відповідні документи, що потрапили в неї. Як виявилось, вона була безпосередньо пов'язана з політичними відносинами ВКЛ і Лівонії у середині XVI ст.

Доповідь *В.Менжинського* (Мінськ) «Метрика Великого князівства Литовського як джерело з історичної географії (на прикладі книги метрики № 30)» була присвячена аналізу документів її записів на предмет виявлення в них інформації історико-географічного й топонімичного характеру. Автор здійснив ідентифікацію та локалізацію географічних пунктів, а також провів деякі розрахунки. Зокрема з 841 об'єкта локалізовано 759, з яких 688 відносяться до території ВКЛ, 47 – королівства Польського і 24 – до інших держав. З них, на думку автора, 215 мають відношення до сучасної території України, 15 з яких В.Менжинському вдалося ідентифікувати з нині існуючими.

Змістовним виявився виступ дослідниці *Р.Шмигельскіте-Стукене* (Вільнюс) «Литовська метрика: перевезення та впорядкування архівів у другій половині XVIII ст.» Вона, спираючись на матеріали Архіву головного актів давніх у Варшаві, встановила умови, в яких зберігалися архіви після перевезення у дане місто, хід їх упорядкування, а також те, що влітку 1794 р. їх було поділено на декілька частин між Варшавою, Вільнюсом та Гродно.

Г.Хорошкевич (Москва) присвятила свою доповідь судовій практиці ВКЛ у період дії Першого Литовського статуту («Зміна практики судочинства у ВКЛ (звичаєве право і Статут 1529 р.)»). Об'єктом дослідження стала судова книга № 228 вітебського воеводи, великокнязівського маршалка, державці волковийського й оболецького, пана М.В.Клочка 30–40-х рр. XVI ст. Історик виявила, що під час розгляду судових справ поряд із нормами Статуту одночасно використовувалися традиції звичаєвого права («поставеньє шапки» та «поле»). Також в її спільній доповіді з *В.Шахбазовою* (Москва) «Третій статут Великого князівства Литовського в юридичній практиці XVIII ст.» висвітлювалася судова справа, яка виникла 7 квітня 1785 р. за позовом чернігівського повітового стряпчого Василя Левицького Рогалі й стосувалася села Шумани Любельської сотні Чернігівського полку. Під час судового засідання відповідачі неодноразово апелювали до різних статей Статуту.

В.Полицук (Київ) зосередив увагу на діяльності інституту офіційних свідків у 1529–1566 рр. – «Віжівство на Волині та Східному Поділлі: регіональні відмінності функціонування інституту офіційних свідків у період дії Першого Литовського статуту». Він визначив, що вижівство було одним із найважливіших механізмів, який регулював правовідносини в станомому суспільстві. Водночас на вказаних територіях дія законодавчих норм, на думку автора, обмежувалася, що пов'язувалося з їх прикордонним розташуванням поблизу Дикого поля.

Лінгвістичному аналізу чотирьох списків пам'ятки права (Фірлейський, Замойський, Дзялинський, Слуцький) присвятила свій виступ *Т.Власова* (Вільнюс) «Про найважливіші особливості списків Першого Литовського статуту (1529 р.)».

Логічним його продовженням була доповідь *М.Мозера* (Відень) «Норми «руської» мови Литовського статуту». Він показав процес її нормалізації в XVI ст. на прикладі порівняльного аналізу литовських статутів трьох редакцій (1529, 1566 й 1588 рр.).

В.Свежинський (Мінськ) доповів про особливості мови у діловодстві ВКЛ («Статут і трибунал у мовній ситуації Великого князівства Литовського»). Автор зазначив, що прогресивні процеси того часу, які відбувалися в мовному діловодстві, були пов'язані із складними графічними засобами стародавньої кирилиці, що не відповідало тодішнім вимогам й ускладнювало роботу канцелярії ВКЛ.

Регулювання права висвітлила *Л.Степонавічене* (Вільнюс) у виступі на тему «Кодифікування норм заставного права у Другому Литовському статуті». Основну увагу було приділено, по-перше, виявленню спільного і відмінного між Статутами 1529 та 1566 рр., а, по-друге, новим статтям заставного права.

А.Радоман (Мінськ) у доповіді «Статутова комісія, створена на Гродненському сеймі 1568 р., в контексті розробки концепції третьої кодифікації права ВКЛ» уперше повністю встановив персональний склад комісії по виробленню Третього статуту, до якої, крім радних панів, увійшли 6 представників повітової шляхти.

Функціонуванню положень Статуту 1588 р. було присвячено виступ *А.Закшевського* (Варшава) «Третій Литовський статут – принципи і практика застосування». Вчений встановив, що не всі його норми діяли на практиці, а деякі взагалі перестали вживатися в судочинстві.

У спільній доповіді *Ю.Лабинцева* й *Л.Щавинської* (Москва) «Третій Литовський статут у житті Адама Міцкевича» було з'ясовано вплив цієї правової пам'ятки на формування творчості польського поета, зокрема на написання твору «Пан Тадеуш».

Завершував форум виступ *К.Єрусалимського* (Москва) «Російські емігранти в Речі Посполитій і Литовська метрика». Він розповів про представників московської знаті (Курбського й Заболоцького), які втекли до ВКЛ і Речі Посполитої в період Лівонської війни та їх діяльність. Історик встановив два періоди, коли вказані емігранти отримували найбільшу кількість маєтностей на означеній території: Курбський у 1567–1569 рр., а Заболоцький у 1576–1579 рр.

В програмі конференції було також заявлено доповіді *М.Вакуліч* (Київ) «Східно-Балтійська антропонімія «Словника давньоукраїнської мови XIV–XV ст.» в онімичному контексті Литовської метрики» й *А.Мацука* (Мінськ) «Ідея Четвертого статуту ВКЛ під час правління Августа III». Проте автори з поважних причин не змогли представити свої наукові розробки на форумі.

Таким чином, всі завдання, поставлені перед конференцією, були повністю реалізовані. Цікаві доповіді та виступи, конструктивні дискусії після них – яскраве цьому підтвердження. Сподіваємося, що традиція «Будинку Юргіса Балтрушайгіса» на цьому не припиниться, а буде продовжуватись і надалі.